

vliegtijd, gedrag en biotoopkeuze. Veel van dit soort zaken zijn relatief makkelijk uit te zoeken. Zo kan een vakantie van een paar dagen in landen als Tunesië of Turkije al veel nieuwe informatie opleveren. Bij een aantal NVL-leden is afgelopen maanden het idee ontstaan om de komende jaren aandacht te gaan besteden aan deze regio's. Hierbij zal er samengewerkt worden met projecten en initiatieven in het buitenland.

Wat gaat er gebeuren?

Behalve Gert-Jan van Pelt zijn er eigenlijk geen NVL-leden die zeer actief zijn geweest in Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Het eerste waar we (Antoine van der Heijden, Vincent Kalkman, Marcel Wasscher) dan ook mee bezig zijn gegaan is het maken van een internetsite over de regio om zo de reeds bekende informatie voor iedereen toegankelijk te maken.

De site zal zich in eerste instantie richten op Turkije. Behalve dat dit land een erg interessante libellenfauna heeft is het tevens een mooi en aantrekkelijk vakantieoord. Op de internetsite (fly.to/epallage) komt o.a. een checklist van de libellen van Turkije te staan. Omdat er nog veel onduidelijkheden zijn wordt deze lijst gepresenteerd als een soort discussiestuk. Naast de checklist komen er korte mededelingen en reisverslagen op de site te staan. Een tweede onderdeel van dit project wat op het moment wordt uitgevoerd (door Vincent Kalkman en Gert-Jan van Pelt) is het opnemen van de Turkse libellen uit de collectie van het Zoologisch Museum Amsterdam. In deze collectie bevinden zich enkele honderden exemplaren die in de afgelopen tien jaar door H. van Oorschot zijn verzameld tijdens zijn werk aan Turkse dagvlinders. In een later stadium hopen we ook het Turkse materiaal uit de collectie van het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden op te nemen. Het werk aan deze collecties hopen we deze winter af te ronden.

Een derde onderdeel van dit project waar op het moment aan gewerkt wordt is het organiseren van een libellenstudiereis naar Turkije in tweede helft van mei. Behalve dat we op deze reis veel informatie over de verspreiding en biotoopkeuze van libellen willen verzamelen willen we ook simpelweg de kennis van de deelnemers opschrijven.

Wat kan je bijdragen?

We hopen dat een aantal mensen bijdragen wil leveren aan onze projecten of eigen initiatieven wil ontplooiën. Behalve foto's willen we graag bijdragen (mededelingen en reisverslagen) voor de site ontvangen. Daarnaast willen we zoveel mogelijk mensen stimuleren om tijdens vakantie naar libellen te kijken. Als je hiervoor informatie of literatuur zoekt kan je contact opnemen met ondergetekende. Zoals hierboven al gezegd zijn we op het moment druk bezig om een internetsite over de regio op poten te zetten. Voor deze site zoeken we foto's van zoveel mogelijk in het gebied voorkomende libellensoorten. De kwaliteit van de foto's is in eerste instantie niet heel belangrijk, het is vooral van belang dat de foto een goed idee geeft van het uiterlijk van de soort (handfoto's mogen dus ook!). Bij Antoine van der Heijden (A.E.vanderHeijden@student.tudelft.nl) is een lijst verkrijgbaar van de soorten waarvan we nog foto- of diamateriaal zoeken. Ingezonden materiaal wordt alleen

voor de site gebruikt en bij alle foto's wordt de naam van de maker genoemd.

Interesse?

In het komend jaar gaan we onze huidige projecten uitvoeren en plannen voor andere projecten maken. Als je zelf ideeën hebt of gewoon op de hoogte wilt blijven van de activiteiten moet je even een bericht sturen naar Kalkman@naturalis.NNM.NL. Tevens kan je hier meer informatie krijgen over de libellenstudiereis naar Turkije.

Vincent Kalkman
Kalkman@naturalis.NNM.NL
zie fly.to/epallage

Libellen in Wit-Rusland

Diegenen die tijdens de afgelopen libellenstudiedag het enthousiaste verhaal van Henk Moller Pillot over Wit-Rusland hebben gehoord zullen zich vast hebben afgevraagd wat voor libellenfauna hier te vinden is. Van 25 mei tot en met 7 juni heb ik met Henk, Menno Reemer en vier Wit-Russische hydrobiologen het gebied rond Hvojenk bezocht. Dit ligt aan de zuidkant van de rivier de Pripjat, ongeveer halverwege de zuidgrens van het land. Hier is een vrijwel ongestoorde overgang van de rivier naar bossen en hoogveen aanwezig. Deze overgang bestaat hoofdzakelijk uit dode rivierarmen (met wisselende invloed van rivierwater en uit het achterland afstromend water) en door afstromend water gevoede moerasjes buiten de invloed van de rivier. De gradiënt is grofweg te verdelen in vier zones: de rivier, de pojma (overstromingsvlakte), de randzone (gevoed door afstromend water) en het hoogveen (gevoed door regenwater). De wateren hebben meestal een mesotroof karakter. Planten als krabbescheer, snavelzegge, wateraardbei, gele lis en holpijp overheersen. Riet, lisdodde, pitrus en kroos kom je daarentegen weinig tegen. Het doel van ons bezoek was om te bekijken hoe de fauna van ongewervelden er in deze overgang uitzag. Ik nam daarbij de libellen voor mijn rekening, Menno de vliegen.

Gedurende ons gehele verblijf was het warm, zonnig weer. Dat gaf de libellen een enorme impuls waardoor we in totaal 32 soorten konden noteren. Van de meerderheid vonden we larvenhuidjes, vaak in aantal. Door de hoge waterstand konden we de rivier niet goed onderzoeken. De pojma ligt vol dode rivierarmen. Twee soorten overheersten hier: de Variabele waterjuffer *Coenagrion pulchellum* en de Viervlek *Libellula quadrimaculata*. Waar *C. pulchellum* door minder oevervegetatie wat schaarser was zagen we zeer veel Grote roodoogjuffers *Erythromma najas*. Verder hadden de Glassnijder *Brachytron pratense* en de Smaragdlibel *Cordulia aenea* een belangrijk aandeel in de aantallen. Aan de rand van de overstromingsvlakte, waar een sterkere invloed van afstromend water was, waren de Speerwaterjuffer *Coenagrion hastulatum* en de Gevlekte witsnuitlibel *Leucorrhinia pectoralis* talrijk. Verder werden onder meer de Noordse winterjuffer *Sympecma paedisca*, Azuurwaterjuffer *Coenagrion puella*, Lantaarntje *Ischnura elegans*, Vroege glazenmaker *Aeshna isosceles*, Bruine glazenmaker *Aeshna grandis*, Tweevlek *Epithea bimaculata*, Gevlekte glanslibel *Somatochlora flavomaculata* en Metaalglanslibel *Somatochlora metallica* aangetroffen. Interessant was de status van *I. elegans*. Deze was op de meeste locaties aanwezig, maar steeds met maar één of

enkele exemplaren. Alleen bij de iets eutrofe wateren nabij de rivier waren vijf tot tien exemplaren bijeen te vinden!

Veel van de genoemde soorten waren ook in de randzone talrijk. Dat geldt met name voor *C. hastulatum*, *C. pulchellum* (*hastulatum* was soms de overheersende *Coenagrion*), *L. pectoralis* en *L. quadrimaculata*. Twee soorten die hier het optimum in hun voorkomen hadden waren de Donkere waterjuffer *Coenagrion armatum* en de Noordse witsnuitlibel *Leucorrhinia rubicunda*. *C. armatum* trof ik het meest in losse vegetaties van holpijp of snavelzegge in ondiep water aan. Zelfs in door rivierwater beïnvloede vegetaties vond ik de soort. Hier was dan steeds wel sprake van een sterke invloed van afstromend water. De soort is makkelijk op te merken door zijn typische vlucht. Met een schokkerige gang weeft hij vlak boven het water tussen de stengels door. Een aantal van de genoemde soorten dringt tot in het hoogveen door. Het breedste ecologische bereik zagen we bij *S. flavomaculata* (!) en *L. quadrimaculata*: larven(huidjes) zijn gevonden vanaf de rivier tot aan minuscule poeltjes in het veen. Het langdurige warme weer was de vermoedelijke oorzaak van twee opvallende fenomenen. Reeds op 30 mei trof ik bij 'natte deukjes' in het hoogveen uitsluitende exemplaren van de Noordse *Aeshna subarctica* en Venglazemaker *Aeshna juncea* aan. Daarnaast was er sprake van een massale aantalsontwikkeling van glanslibellen. De omvang hiervan was door de slechte toegankelijkheid van het hoogveen moeilijk in te schatten. Langs tien kilometer weg door het bos waren, zonder overdrijven, enkele duizenden jagende exemplaren van de Hoogveenglanslibel *Somatochlora arctica* en *S. flavomaculata* te zien. De meeste vlogen vanaf drie meter hoogte tot boven de boomkruinen, maar regelmatig kwakten exemplaren tegen de voorruit van de auto. Het was een ongelooflijk gezicht!

Op de een na laatste dag van ons verblijf (6 juni) bezochten we met vier Nederlandse hydrobiologen het beekje de Svinavod. Naast veel van beide beekjuffers troffen we hier uitsluitende exemplaren van de Gewone bronlibel *Cordulegaster boltonii* aan, evenals een tandem van de Vuurjuffer *Pyrrhosoma nymphula*. Deze soort is op de meeste veen- en zandwateren in Nederland wel te vinden, zeker als het gaat om zulke fraaie mesotrofe of laagveenachtige situaties als in Wit-Rusland. In Oost-Polen komt de soort echter ook alleen langs stromend water voor. Op de terugweg stopten we nog kort bij een ven met (hele kleine) waterlelies. Verrukt keken de hydrobiologen naar de grote aantallen Venwitsnuitlibel *Leucorrhinia dubia* die hier vlogen. Bedacht op een 'leuke-rhinia' instrueerde ik ze te letten op "een dergelijke libel qua vorm en formaat, maar zonder rood, met grijs aan het begin van het achterlijf...". "...En een wit puntje aan het eind, die zit hier voor me," vulde één van hen mij aan. En inderdaad, daar vloog de Oosterse witsnuitlibel *Leucorrhinia albifrons*! Nauwelijks een seconde later schreeuwde Menno "Nehalennia!" Weer is het een vliegenman die de Dwergjuffer *Nehalennia speciosa* vindt, net als de twee oude vondsten uit Nederland door De Meijere. De euforie was compleet en de frustratie groot, want we moesten weer verder. Gelukkig had ik nog één dag om naar deze plek terug te keren. Het betrof een fraai veentje, geheel gedomineerd door hoge, smalbladige zeggen. Ik vond er

larvenhuidjes van vier witsnuitlibellen, vooral *Leucorrhinia dubia*, maar ook *albifrons*, *pectoralis* en *rubicunda*. Op verzoek van Menno sleepte ik door de zeggen voor vliegen, maar daarbij had ik veel meer dwergjuffers dan tweevleugeligen in mijn net! In totaal zaten er in het terreintje minstens enkele honderden exemplaren, waarvan veel verse. Op zeggenstengels vlak boven het veen vond ik twee exuviae van *Nehalennia speciosa*, beide in hun geheel maar 13 mm lang.

Eind augustus en begin september bezocht ik opnieuw het gebied rond Hvojensk, ditmaal in het gezelschap van Bram Koese. De ontdekkingen waren minder spectaculair dan in het voorjaar, alhoewel de waarnemingen van Zwervende pantserjuffer *Lestes barbarus* en Tengere grasjuffer *Ischnura pumilio* tot de weinige uit Wit-Rusland behoren. Door uitgebreid naar larven te vissen ben ik in de nazomer wel veel wijzer geworden over de natte biotoop van de soorten. Zo waren tussen de krabbescheerplanten naast de Groene glazenmaker *Aeshna viridis* ook regelmatig de larven van *E. najas*, *A. grandis*, *A. isosceles* en *C. aenea* te vinden. Krabbescheer wordt in dit gebied met grote houten harken geoogst om als voedsel te dienen voor de varkens. Het effect is dat de plassen niet dichtgroeien, maar gefaseerd geschoond worden: natuurlijk natuurbeheer! In de structuurrijke mengsels van detritus, krabbescheer, kikkerbeet en andere waterplanten hielden de larven van *B. pratense*, *L. pectoralis*, *L. rubicunda* en *L. quadrimaculata* zich op. Door drijvend veenmos op te vissen en uit te pluizen waren vrij gemakkelijk de larven van *A. subarctica* en *L. dubia* op te sporen.

Uiteindelijk kwamen we voor het gebied tot een score van 43 soorten. Al met al denk ik een aardig beeld te hebben gekregen van hoe de Nederlandse libellenfauna en zijn biotopen er misschien ooit hebben uitgezien... In ieder geval weten we nu meer over dit ten aanzien van libellen nog zeer onbekende land.

Klaas-Douwe B. Dijkstra

Nieuwe literatuur

- ☞ KAHLERT, Jens, 1999. *Die Libellen Europas*. Foto's op CD-Rom: 3 CD's, voor pentium PC Prijs DM 139,- (plus 7 DM verzendkosten) Bevat foto's van 122 libellensoorten in 300 afbeeldingen van "angesuchter" kwaliteit. Te bestellen bv.: Jens Kählert 0049 4825 8999 (Duitsland)
- ☞ FÖRSTER, Stephan, 1999. *The Dragonflies of Central America exclusive of Mexico and the W-Indies*. Effectief geïllustreerde determinatietabellen van een deel van de Midden-Amerikaanse libellensoorten. Mogelijk nog niet geheel foutloos. Prijs: DM 73,- inclusief verzendkosten Te bestellen bv.: k.leipelt@tu-bs.de
- ☞ CORBET, Phillip, 1999. *Dragonflies, Behaviour and ecology of Odonata*. Harley Books, Londen. Prijs: globaal Hfl 200,- à 300,- (afhankelijk waar je het koopt) Enthousiasmerend geschreven naslagwerk over libellen gedrag en ecologie.; ruim 1½ kg leesgenot.